

Skulptura sv. Katarine prije konzervatorsko -
restauratorskih postupaka; nakon preljepljivanja
polikromije

Skulptura sv. Katarine u tijeku krediranja; nakon
provedenih konzervatorsko - restauratorskih radova

Velimir IVEZIĆ

RETABL SV. KATARINE IZ KAPELE SV. VIDA IZ SOKOLOVCA KRAJ KOPRIVNICE

Konzervatorsko - restauratorska studija

Retabl sv. Katarine je prema očuvanosti i zastupljenosti izvornika vrlo slab primjerek, ali su i preslici, kao i cjelokupni retabl, u velikoj mjeri stradali te ih je nemoguće bilo konzervirati i zadržati u zadovoljavajućem stanju. Oni su ujedno i iz različitih faza intervencija te su raznorodni po tehnicima i materijalu. Radikalni konzervatorsko-restauratorski zahvat bio je neminovan. Konačan izgled retabla je nakon provedenih konzervatorsko-restauratorskih radova većim dijelom rekonstrukcija izvornika koji je zatečen u manjoj mjeri nego je to uobičajeno, ali u dovoljnoj mjeri da je razvidno koji je dio bio na koji način obrađen.

Uvod

Udruga sv. Vida, Srijem, Sokolovac južno od Koprivnice prema Križevcima se početkom 2003. god. u ime Župnog ureda u Rijeci kod Koprivnice obratila za evakuaciju svih triju oltarnih cjelina (glavnoga i dva pobočna oltara) iz grobne kapelice sv. Vida u Srijemu. Tada se trebalo započeti sa građevinskom sanacijom kapelice koja je bila u vrlo lošem stanju te se pristupilo dekompoziciji oltara, učvršćivanju trusne polikromije, pakiranju i transportu te pohranjivanju cjelokupnog inventara u depoe Restauratorskog centra u Ludbregu. Nitko drugi tada nije htio/mogao prihvatiti spomenute artefakte u svoje prostore. Nakon čišćenja infestiranog materijala, odstranjivanja plijesni, algi i gljivica te smještaja u depo umjetnina stvari su se laganim tempom aklimatizirale i sušile podešavanjem RV i temperature prostora. Gljivice i plijesni zbog vlage materijala i dalje su kroz polikromiju i krednu osnovu nezaustavljivo rasli što je značilo da su prepuni akumulirane vlage i spora koje su se razvijale godinama u ambijentu kapelice. Članovi udruge sv. Vid, s njezinim najaktivnijim članom gospodinom Vidom Pajekom na čelu, su me zamolili da pristupim konzervatorsko-restauratorskim radovima na inventaru iz spomenute kapelice koja se kroz 2004. god. građevinski sanirala. Tada se je započelo s obnovom najoštećenijeg i najugroženijeg lijevog bočnog retabla iz kapelice – retabla sv. Katarine.

Opis

Naziv umjetnine: Lijevi bočni oltar – retabl sv. Katarine

Autor/škola/krug: nepoznati majstor

Datacija: kraj 17.st.

Tehnika: rezbareno, polikromirano drvo (jelovina, lipa), pozlačeno, posrebreno i lazurirano

Dimenzije retabla: vis. 230cm x šir. 1180cm x dub. 37cm

Objekt: Kapela sv. Vida

Mjesto/lokalitet: Srijem, Sokolovac

Županija: Koprivničko-križevačka

Nadležni zavod: Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Konzervatorski odjel Zagreb

Radi se o jednostavnom atektonskom tipu retabla s kraja 17.st. postavljenom najprije na drvenu bazu - postament (19.st.) te sve skupa na zidanu menzu/stipes. Retabl sa skulpturom sv. Katarine u centru sagrađen je od dva bočna krila pričvršćena na centralnu pozadinsku dasku. Krila su isprepletena vijencem florealnih i vegetabilnih elemenata. Iznad skulpture oltarna krila pridržavaju volutaste ukrase koji pak uokviruju krunište sa trolisnim medaljonom u kojem je bio nekoć slikani prikaz. On je, na žalost, gotovo sasvim nestao (polikromija se otrusila). Iznad atike je volutasti ukras s krunom na vrhu, tj. krunište. Oltar je preventivno zaštićen kao kulturno dobro pod klasom UP/I-612-08/04-01/133, ur. br.: 532-10-2/8-04-1/NB, od 16. studenog 2004. god. kod Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Zagrebu.

Dimenzije

Dimenzije retabla: vis. 230cm x šir. 189cm x dub. 40cm

Dimenzije skulpture: vis. 130cm x šir. 34cm x dub. 35cm

Dimenzije atike s trolisnim medaljonom: vis. 57cm x šir. 85cm x dub. 5cm

Dimenzije oltarnih krila: vis. 126cm x šir. 54cm x dub. 5cm

Dimenzije kruništa: vis. 111cm x šir. 27cm x dub. 5cm

Dimenzije volutastih ukrasa: vis. 57cm x šir. 25cm x dub. 5cm

Dimenzije krune: vis. 20cm x šir. 35cm x dub. 5cm

Opservacija i opis oštećenja

Cjelokupni je retabl sa skulpturom i pripadajućim ukrasima doživio višeslojna preslikavanja bojanim slojevima koji su sakrili izvornu polikromiju oltara, tj. njegov autentičan i mnogo bogatiji i pitoreskniji barokni izgled. Preslikavanja su vršena bez obzira što se znatan dio izvornika s vremenom ljuštio i otpadao. Stoga

su mnogi dijelovi nanijeti direktno na drvo bez da je postavljena kredna osnova. Slijedilo je bogato preslikavanje i to vrlo slojevito. Stoga je veći dio retabla bez kredne osnove sa smeđim, crnim i zelenim tonovima različitih materijala i vezivnih sredstava penetrirao u drvo. U jednom je navratu sve skupa i abrazivno obrađivano te je nakon tog oštećivanja polikromnog izvornog sloja djelomično nanesen i sloj nove krede. Posljednji je sloj bojen u kombinaciji uljane impasto maslinasto-zelene boje sa rozim tonovima na konveksnim dijelovima što je u potpunoj opreci sa izvornom polikromacijom oltarnih krila, ali ne i ukrasa s atike. Posljednju polikromaciju uljanim bojama odnosno «prefriškavanje» ove oltarne cjeline kao i svih ostalih dijelova inventara u svetištu i brodu crkve izveo je nepoznati majstor. Prisutne su i tzv. klijane boje (primjese tutkala i organskih tvari kao veziva) koje je nemoguće skidati organskim otapalima. Ta su zadnja obojenja napravljena u stilu tirolskih majstora 19.st. što je najevidentnije kod skulpture sv. Katarine.

Neki su dijelovi drvene arhitekture razljepljeni i popucali, a u najgorem su stanju baze oltarnih krila. Konstrukcija retabla je olabavila na nekim dijelovima i statika je u nepovoljnom stanju. Zamjetna je znatna infestacija ličinkama kukaca (*Anobium punctatum*) koji su mjestimice u znatnijoj mjeri razorili drvenu strukturu arhitekture oltara. Lipovo je drvo skulptura, i ukrasa, naročito s atike i gornjih dijelova retabla, jako crvotočno i pretvoreno je u sasvim prašnjavu masu. Mnogi su se dijelovi polikromije otrusili i otpali već prije prefriškavanja i kasnije, a vezivo je u svim slojevima stradalo i izgubilo svojstva zbog stalnog djelovanja vlage i atmosferilija kojemu je retabl bio prije sanacije krovišta izložen kroz dugi period pa je tako mnogo preslika uljanog zelenog floreala nanesen direktno na drvenu površinu, a izvorni je kredni sloj i polikromija odavno nestao. Ilustrativan prikaz toga je kolonija gljivica i algi na bočnim krilima. Bijela skrama prisutna po površini potvrđuje dotrajalost i potpuni gubitak vezivnih svojstava te krepiranje pigmenata (bočna krila).

Oštećenja arhitekture retabla:

- potamnjeni sloj uljnih preslika i oksidirani dijelovi kovnih boja preko pozlata
- naslage nečistoća i prašine
- raspukline i pukotine u drvenom nosiocu
- vrlo jasno vidljiva i donedavno aktivna crvotočina
- crvotočinom oslabljena drvena struktura pretvorena u prašinu naročito u ukrasima od lipovine
- višeslojni preslici i neautorski dodaci (postament, vijenac...)
- odizanje kredne osnove s polikromijom ili pozlatom
- dijelovi koji nedostaju (dijelovi profilacija, ukrasa, draperije...)
- noviji dijelovi (baza na koju je položen retabl i pozadinska daska

Retabl sv. Katarine prije i nakon obnove

- potpuno krepirani lakovi i boje
- potpuni gubitak aktivnih svojstava veziva u svim slojevima

Konzervatorsko - restauratorski istražni radovi

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja su pokazala kod svih sonda i proba da se radi o višeslojnim preslicima vrlo loše, kako umjetničke tako i tehnološke kvalitete. Naime, veliki je dio izvorne polikromije u prethodnim intervencijama nestao. Mjestimice se sam otrusio jer kredni sloj nije više bio vezan uz drvo ili je izgubio vezivna svojstva uslijed djelovanja vlage, plijesni i gljivica. Izvorna je polikromacija sačuvana u cca 20%; izvorna pozlata u cca 5%, a srebrni dijelovi cca 15% i lazure u cca 40% površine. Dakle očuvanost i zastupljenost izvornika je vrlo slaba, ali i preslici su u velikoj mjeri stradali te ih je nemoguće zadržati. Oni su ujedno i iz različitih faza intervencija te su raznorodni po tehnici i materijalu. Mnogo je uljnih preslika (zeleno boja floreala) direktno nanesenih na голу drvenu površinu s koje se izvornik otrusio. Na cvjetnim je ukrasima upotrijebljen pigment raznog mineralnog podrijetla vezan tutkalom i vezivima organskog podrijetla (jaje i sl.) te je uglavnom sve preslike nemoguće otapati i kemijski ih skidati. Probe su rađene amonijakom u celuloznoj želatini, Lavacolom, Desolom,

Vulpeq liquid soapom, itd. Samo se mehanički skalpelima uspijevalo raslojavati preslike od izvornika. Lazura (alizarin craplac s volutastih ukrasa i djelomično zelena lazura – pentiment s oltarnih krila) čvrsto se vezala za preslik, a sa srebrnih se listića skida vrlo lako.

1. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– skulptura Sv. Katarine, haljina

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – polirana pozlata
4 – kredni sloj
5 – plava
6 – svijetlo plava

2. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– atika s trolisnim medaljonom, tučak cvijeta (fot. pozlaćenog cvijeta 1,2)

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – polirana pozlata
4 – kredni sloj
5 – šlag metal - mixtion

2. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo) – atika s trolisnim medaljonom, latice cvjetova

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro
4 – zelena lazura
5 – slojevi sivo-plave boje

2. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo) – atika s trolisnim medaljonom, okvir trolista i zatvoreni cvjetovi

0 – drvo
1 - kredni sloj

2 - bolus
3 – srebro - vrlo dobro očuvano
4 – alizarin craplac
5 – smeđa boja
6 – kredni sloj

2. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo) – atika s trolisnim medaljonom, vegetabilni ukrasi

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – polirana pozlata
4 – kredni sloj
5 – zelena boja

3. Stratigrafska građa – izvornika (crno) i preslika (plavo) - bočna oltarna krila – volutasti okvir ukrasa, florealni ukras i cvijet (fot. bočnih olt. Krila br. 1, 2)

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – polirana pozlata
4 – zelena boja
5 – kredni sloj
6 – zelena boja

3. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo) – bočna oltarna krila – stapka cvijeta

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro
4 - lazura
5 – smeđa boja
6 – kredni sloj
7 – zelena boja

3. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo) – bočna oltarna krila – grana s listićima

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro (bez lazure!?)
4 – svjetlo zelena boja
5 – kredni sloj
6 – tamno zelena boja

3. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– bočna oltarna krila – volutasti okvir ukrasa

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro
4 – zelena lazura (saft grün 1 568 – Schminke Mussini)
5 – smeđa boja
6 – kredni sloj
7 – rozi impasto sloj

4. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– krunište – konkavna unutrašnja površina

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro
4 – lazura (alizarin krapplack 346 ili echt krapprot 2 351 – Schminke Mussini)
5 – smeđa boja
6 – kredni sloj
7 – rozi impasto sloj

4. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– krunište – volutasti ukrasi

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus

3 – polirana pozlata
5 – zelena boja ili smeđa
6 – kredni sloj
7 – zelena ili pozlata

5. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– volutasti ukrasi – volutasti okvir

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – polirana pozlata
5 – smeđa boja
6 – kredni sloj
7 – mixtionska pozlata i šlag metal

5. Stratigrafska građa izvornika (crno) i preslika (plavo)– volutasti ukrasi – unutrašnji konveskni dio ukrasa (fot. 2 i 3)

0 – drvo
1 - kredni sloj
2 - bolus
3 – srebro
4 – lazura (alizarin krapplack 346 ili echt krapprot 2 351 – Schminke Mussini)
5 – smeđa boja
6 - kredni sloj
7 – rozi impasto

Konačan izgled retabla je nakon provedenih konzervatorsko-restauratorskih radova većim dijelom rekonstrukcija izvornika koji je zatečen u manjoj mjeri nego je to uobičajeno, ali u dovoljnoj mjeri da je razvidno koji je dio bio na koji način obrađen. Preslike je bilo nemoguće zadržati zbog, krepiranja pigmenata, zbog popuštanja veziva i pulverizacije pigmenata, zbog nemogućnosti tretiranja raznolikih slojeva različitih svojstava (uljana boja preko krede, klijane boje preko uljane i sl.), itd. Nakon provedenih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja se pokazalo da ispod preslika ima vrlo malo sačuvanog izvornika. Unatoč tome je bilo moguće rekonstruirati izvorni izgled retabla osim slike u trolisnom medaljonu s atike retabla.

U razdoblju od listopada, 2004. do ožujka, 2006. god. izvedeni su kompletni konzervatorsko-restauratorski radovi i istraživanja na skulpturi sv. Katarine koja je i vraćena vlasniku te na svim dijelovima s kruništa retabla (kruna, atika i volu-

tasti ukrasi). Na spomenutim su dijelovima arhitekture izvedeni sljedeći radovi po odobrenju i pod kontrolom Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Zagrebu:

- konzervatorsko-restauratorska istraživanja i probe - podljepljivanje polikromnog sloja
- restitucija, konsolidacija i impregnacija temeljnika te stolarski radovi
- skidanje preslika i uklanjanje neautorskih dodataka, čišćenje izvornika
- krediranje i retuš
- pozlatarski radovi i lazurirana posrebrjenja
- dezinfekcija i profilaktička zaštita

Pregledom dokumentacije i radova in situ je utvrđeno da su radovi na retablu u skladu s konzervatorskim principima zaštite kulturnih dobara i da se mogu nastaviti (Rješenje nadležnog KO od 01. prosinca, 2004. god.)

U narednom razdoblju, kroz 2008. god., izvode se preostali radovi obnove na lijevom i desnom bočnom krilu, a prema naputku Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Zagrebu:

- konzervatorsko-restauratorska istraživanja i probe
- podljepljivanje polikromnog sloja
- restitucija, konsolidacija i impregnacija temeljnika te stolarski radovi
- skidanje preslika i uklanjanje neautorskih dodataka, čišćenje izvornika
- skidanje preslika i uklanjanje neautorskih dodataka, čišćenje izvornika
- dodatni tretman impregnacije drveta Paraloidom B-72
- dodatna učvršćivanja lipovim lamelama sa sražnje strane
- pozlatarski radovi i lazurirana posrebrjenja
- dezinfekcija i profilaktička zaštita
- izrada elaborata radova obnove i provedenih istraživanja na retablu

Početakom 2009. godine konzervatorsko-restauratorski radovi se privode kraju. Izvedene su sve opsežne rekonstrukcije oslika s lazurama i pozlatama. Pozlata je patinirana kao i lazure i retabl je obnovljen u cijelosti te je u lipnju vraćen u kapelu. Još je bilo potrebno vratiti i postament iz 19.st. koji nije pripadajući element retabla, ali je zbog želje imatelja umjetnine morao biti impostiran. Postament se morao također rekonstruirati da bi zadovoljio zahtjeve statike jer na njemu počiva cjelokupni retabl. Napravljen je i dodatni postament za skulpturu sv. Katarine kako bi ova bila centrirana dovoljno visoko između oltarnih krila. Početkom srpnja 2009. god. retabl je zajedno sa skulpturom sv. Katarine ponovno zasjajio svojim nepatvorenim i izvornim sjajem na svom starom mjestu.